

З ІСТОРІЇ АРХЕОЛОГІЇ

АРХЕОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ПАМ'ЯТКООХОРОННИХ
ПРАКТИК У ГАЛИЧИНІ (1918–1928)*Наталя БУЛИК**Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України,
вул. Винниченка, 24, 79008, м. Львів, Україна, e-mail: nata_bnm@ukr.net*

Розглянуто діяльність Державного грона консерваторів доісторичних пам'яток на теренах заходу України. Його створенню, відразу по закінченню Першої світової війни і змін на політичній карті Європи, передувала наполеглива робота фахівців різних галузей, яких об'єднувало відчуття відповідальності за ці пам'ятки. Важливість археологічної спадщини було зафіксовано у постановках і урядових документах, свідченням чого є те, що археологію не віддали під опіку новоствореного Міністерства мистецтва та культури, а залишили при Міністерстві віровизнань і народної освіти, трактуючи їх як такі, що мають наукову цінність.

Державне грона консерваторів доісторичних пам'яток розпочало свою діяльність у лютому 1920 р. і проіснувало до лютого 1928 р. Територію поділено на вісім консерваторських округів. Львівський (V) консерваторський округ охопив терени Східної Галичини (42 повіти). Консерватором призначено відомого львівського краєзнавця та археолога Богдана Януша. З числа його заслуг на увагу заслуговує збірник “Wiadomosci Konserwatorskie”. У 1924–1925 роках вийшло з друку 7 номерів журналу, в наступні роки продовжити справу не вдалося через брак коштів. Завдяки самовідданій праці Б Януша вдалося виявити та дослідити велику кількість археологічних пам'яток на території округу, опублікувати результати цих досліджень, залучити до пам'яtkоохоронних робіт місцевих аматорів, які прислужилися справі збереження пам'яток. В цілому пам'яtkоохоронна діяльність у 1918–1928 роках була успішною і результативною.

Ключові слова: консерватор, охорона пам'яток, Державне грона консерваторів доісторичних пам'яток, Богдан Януш, розкопки, випадкові знахідки.

Проблема охорони пам'яток постає доволі часто як в історичному вимірі, так і сьогодні. Адже завданням кожного є зберегти спадщину предків, донести її до майбутніх поколінь. На захист пам'яток археології, архітектури, мистецтва з'являлося чимало законів, які мали на меті захистити архітектурну спадщину від нищення, музейні експонати від вивезення, а археологічні пам'ятки від розорення скарбошукачами. Добре підґрунтя у справі охорони пам'яток у Галичині закладено у ХІХ ст., коли вийшло кілька законодавчих актів, а також створено окрему консерваторську інституцію “Грона консерваторів і кореспондентів Східної Галичини”¹, яка окрему увагу звертала на доісторичні пам'ятки і залучала до консерваторської діяльності фахових археологів [Булик, 2014, с. 148–155]. Після завершення війни відбулися зміни на політичній карті Європи. Питання охорони пам'яток знову стало актуальним. Документи, що збереглися у відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника (ф. 26), в архіві Польської академії наук у Варшаві², Державному археологічному музеї у Варшаві дають змогу змалювати менш-більш цілісну картину діяльності

¹ Аналогічне Грона існувало для Західної Галичини з центром у Кракові.

² Опрацювання документів у архівних установах Польщі стало можливим завдяки стипендії Музею історії Польщі (Варшава), за що автор висловлює вдячність.

консерваторів на західноукраїнських землях у міжвоєнний період і визначити, що спільного було з австрійським періодом і які відмінності мали місце в умовах Другої Речі Посполитої. Доповнюють їх матеріали, що публікували у часописі *Wiadomosci Archeologiczne* у вигляді звітів консерваторів, різноманітних постанов, матеріалів засідань, а також результатів польових робіт.

Аналіз діяльності консерваторських служб важливий для дослідження історії археології насамперед тим, що він допомагає створити карту досліджених пам'яток у міжвоєнний період, а також показати, як законодавча база впливала на діяльність археологів. Ця проблематика частково висвітлена у сучасній літературі. Польські дослідники зупинилися на законодавчій базі і загальному стані охорони археологічної спадщини у Другій Речі Посполитій [Blomborgowa, 1999, s. 115–133; Karczewski, 2015, s. 183–197; Piotrowska, 2006, s. 61–98; Wysocki, 1999, s. 133–145]. Окремих питань охорони пам'яток у зазначений період торкалися і українські дослідники [Сприса, 2011, с. 269–273; Саламаха, 2008, с. 73–79]. Низку статей питанням охорони історичних пам'яток Волині присвятила Н. Кінд-Войтюк, однак автор не побачила відмінностей у історичних та археологічних пам'ятках, підпорядкування різним міністерствам і подала їх охорону як одне ціле [Кінд-Войтюк, 2003, с. 325–328; 2013, с. 298–302]. Таке висвітлення стану справ є хибним.

Мета статті – показати законодавчу базу для збереження доісторичних пам'яток, відобразити на конкретних прикладах, як втілювалося у життя законодавство, покликане зберегти археологічні пам'ятки.

Охорона пам'яток у Другій Речі Посполитій: загальний стан

Після розпаду імперії Габсбургів і відновлення Польської держави, до якої увійшли і західноукраїнські землі, постало питання охорони історичних та доісторичних пам'яток. У 1920 р. створено Державне гроно консерваторів доісторичних пам'яток, яке мало опікуватись пам'ятками до IX ст. Створенню його передував Указ Регентської ради “Про опіку над пам'ятками мистецтва і культури” від 31 жовтня 1918 р., який передбачав діяльність історичних та доісторичних консерваторів, затверджених міністром. В документі чітко прописували, на які пам'ятки поширюється опіка держави, зокрема, зроблено акцент на нерухомі пам'ятки серед яких *“печери, городища, кургани, могили, могильники... і т.д.”*, у пункті 13 зазначалося, що ці пам'ятки не можуть бути *“знищені, перероблені, відновлені, реконструйовані, оздоблені без попереднього дозволу відповідного консерватора”* [Dekret Rady..., 1918, s. 95]. Окремо п'ять пунктів Указу відведено археологічним пам'яткам та окремим знахідкам. Основна теза їх зводилась до наступного: *“...власник чи орендар землі, на якій виявлено пам'ятку, чи керівник робіт, при яких відкрито пам'ятку, чи будь-хто, кому належить відкриття, – зобов'язані якнайшвидше про це повідомити найближчий консерваторський уряд, який з метою забезпечення збереження пам'ятки чи знахідок видає розпорядження про призупинення робіт і окреслює подальші дії; кошти, у разі їхньої потреби, видає місцева адміністрація”* [Dekret Rady..., 1918, s. 96].

Для реалізації цього Указу у 1918 р. утворено Міністерство мистецтва та культури, яке мало опікуватися усіма пам'ятками за винятком археологічних [Dekret o utworzeniu..., 1918, s. 141]. В цьому ж 1918 р. археологію трактовано як щось важливіше, аніж пам'ятки культури і мистецтва, а власне визнано, що археологічні пам'ятки єдині, які мають *“наукове значення”* і їх залишено під опікою Міністерства віровизнань і народної освіти, в той час, як самі консерватори підпорядковувались Міністерству мистецтва і культури. Як відзначає польський дослідник Я. Висоцькі *“в такий спосіб археологічні пам'ятки залишилися практично без опіки”* [Wysocki, 1999, s. 133]. Оскільки археологічні пам'ятки мали значення наукове, то і дозволи на право розкопок залишилися за Міністерством віровизнань і народної освіти. Варто підкреслити, що це була нова практика і Міністерство не мало належного досвіду у питаннях охорони археологічної спадщини. Міністерство мистецтва і культури проіснувало до 1924 р.

Після його ліквідації реалізацію Указу про охорону пам'яток повернено до сфери діяльності Міністерства віровизнань і народної освіти, однак Державне гроно консерваторів доісторичних пам'яток і надалі функціонувало поза воєводським консерватором і це тривало до 1928 р., коли знову відбулася суттєва реорганізація у сфері охорони пам'яток на теренах всієї Речі Посполитої. Варто відзначити, що система, яка функціонувала до 1928 р., була добре налагоджена і приносила непоганий результат у справі збереження археологічних пам'яток, зміни, які наступили після 1928 р., суттєво вплинули на стан збереження, і, на жаль, не на користь археології.

Рис. 1. Президія Державного грона консерваторів доісторичних пам'яток. Зліва направо: Еразм Маєвський, Володимир Антоневич, Роман Якимович

Fig. 1. Presidium of the State group of conservators of pre-historic site. From left to right: Erazm Majewski, Włodzimierz Antoniewicz, Roman Jakimowicz

Отже, коли йдеться про модель об'єднання консерваторів в перші повоєнні роки, то насамперед варто відзначити, що вона була створена за зразком Австрійських пам'яткоохоронних органів, які діяли у ХІХ ст., окрім консерваторів, на місцевостях призначали кореспондентів [Булик, 2014, с. 142–156]. Ще до 1920 р. (фактично з жовтня 1918 р.) в середовищі істориків та археологів вели переговори, яким має бути формат пам'яткоохоронної служби. Одним з ініціаторів виступав Володимир Деметрикевич (1859–1937) [див.: Возьни, 2013, с. 19–41]. Цей краківський археолог мав за плечима досвід роботи в консерваторських службах в часи імперії Габсбургів, йому належала низка розробок з питань охорони археологічних пам'яток і його бачення ситуації було вартим уваги [Demetrykiewicz, 1885; 1886]. В. Деметрикевич вважав, що пам'яткоохоронними центрами мають стати музеї, які мали б одночасно стати центрами консерваторських округів. Для Львова таким осередком мав бути музей Дідушицьких, але тільки після переходу його у державну власність [Demetrykiewicz, 1920, s. 6; Karczewski, 2015, с. 185]. До нього передбачали передачу археологічних колекцій з інших, менших музеїв, зокрема, Оссолінеуму.

Важливим, і відмінним від ХІХ ст., було те, що В. Деметрикевич у своєму проекті робив акцент на необхідності вузької спеціалізації: *“Сьогодні один і той вчений не може вже так само добре (як це було раніше) займатися, напр., палеолітом і періодом великого переселення народів, чи епохою городищ, бо для того сьогодні потрібні різні фахівці”* [Demetrykiewicz, 1920, s. 5]. Для втілення в життя цієї умови необхідним було створення кафедр праісторії у кожному університеті, оскільки гостро відчувалася нестача фахівців.

Свої думки щодо нової консерваторської служби висловив також Володимир Антоневич (1893–1973) [див.: Kozłowski, 2009]. Він вважав, що необхідно створити при Міністерстві

віровизнань і народної освіти археологічний консалтинг і створити консерваторські округи. На посаду консерватора доісторичних пам'яток призначати виключно фахового археолога, оскільки з завданням обстежити чи розкопати археологічну пам'ятку історик мистецтва чи архітектор не може справитися належним чином [Blombergowa, 1999, s. 125].

Всі ці роздуми на тему праісторії узагальнено в Меморіалі польської *Akademii Umiejętności* в Кракові від 12 червня 1919 р. і подано на розгляд до Міністерства віровизнань і народної освіти. Суть Меморіалу зводилася до трьох ключових пунктів: 1 – створення кафедр праісторії в кожному університеті і забезпечення їх всім необхідним (бібліотека, фотокопії археологічних експонатів з різних музеїв, копії знахідок); 2 – створення консерваторських органів, які йтимуть рука в руку з розвитком самих археологічних досліджень; створення семи округів з центрами у Кракові, Львові, Варшаві, Любліні, Познані, Торуні і Вільні, а при Міністерстві віровизнань і народної освіти створити окремий відділ, який відповідатиме за справи праісторії, і на чолі його стоятиме відомий професор з якогось з університетів (найкраще – Варшавського); 3 – у кожному воєводському центрі перевести існуючі музеї з праісторичними збірками у державну власність і їм поставити завдання збереження та експонування археологічних знахідок [O organizację..., 1920, s. 22].

Рис. 2. Документ, що засвідчував початок роботи Президії Державного Грона консерваторів доісторичних пам'яток (Відділ рукописів ЛННБ ім. Стефаніка)

Fig. 2. Document, that witnessed beginning of the work of Presidium of the State group of conservators of pre-historic sites (Department of manuscripts of Vasyl Stefanyk Lviv National Scientific Library of Ukraine)

На підставі цих пропозицій Міністерство віровизнань і народної освіти скликало у червні 1919 р. конференцію археологів, на якій встановлено напрями державної охорони доісторичних пам'яток. В результаті після тривалих дискусій розроблено керівні вказівки для державної організації охорони доісторичних пам'яток. Президентом організації призначено Еразма Маєвського, заступником президента організації став Володимир Антоневич, а секретарем – Роман Якимовіч, який у 1924 р. очолив цю організацію (рис. 1) [Przewoźna-Armon, 1991/92, s. 189; Піотровська, 2006, с. 68]. У своєму щоденнику під датою 2.II.1920

Е. Маєвський занотував “Сьогодні відбудеться в мене перше консерваторське засідання (на 3-х: Якимовіч, Антоневіч і я)” [РМА, nr. inw. 3757, notes 95]. 26 лютого 1920 р. Президія Державного Грона консерваторів звернулася передовсім до охоронців пам'яток мистецтва з повідомленням про початок своєї роботи і акцентом на те, що з усіма питаннями, пов'язаними з праісторією, звертатися до них (рис. 2) [ЛННБ ім. Стефаніка, ф. 26, спр. 18, арк. 115].

Остаточному розпорядженню міністерства передувала окрема анкета, розіслана в січні цього року, покликана створити тимчасове Бюро Державного Грона консерваторів доісторичних пам'яток як керівного органу для розпочатої справи. На основі результатів анкети, на яку відповіли В. Антоневіч, П. Беньковський, Е. Булянда, Я. Чекановський, В. Деметрикевич, М. Древко, Ю. Талько-Гринцевіч, Р. Якимовіч, Ю. Костжевський, Е. Маєвський, Ю. Журовський, розроблено “Проект постанови Ради Міністрів в справі утворення Державного об'єднання консерваторів доісторичних пам'яток” [Organizacja ochrony zabytków..., 1920, s. 77]. На основі цього “Проекту...” всю територію держави поділено на вісім округів (рис. 3).

Рис. 3. Карта консерваторських округів від 25 червня 1922 р. (за Stolpiak, 1984)

Fig. 3. Map of conservators districts from June, 25 1922 (by Stolpiak, 1984)

око́ругів (рис. 3).

Державне об'єднання консерваторів доісторичних пам'яток створено з ініціативи археологів як центральну інституцію для справ, пов'язаних з музейництвом та пам'яткоохоронною діяльністю. Структура складалася з президії, гонорових і округових консерваторів. Запрошували і кореспондентів та делегатів, які мали дорадчий голос у вирішенні поточних справ [Stolpiak, 1984, s. 55; Blombergowa, 1999, s. 126]. Консерватори працювали при Міністерстві віровизнань і народної освіти на основі контракту. Друкованим органом інституції стали *Wiadomości Archeologiczne*³. На сторінках часопису розглядали: 1) методи і організація наукової праці на предмет праісторії; 2) охорона доісторичних пам'яток; 3) музеологія; 4) звіти про діяльність округових консерваторів і наукові описи проведених розкопок; 5) урядові постанови і повідомлення в галузі археології.

Одночасно, гостро постало питання інвентаризації археологічних пам'яток на території усіх округів. В. Антоневіч справедливо вважав, що цю справу необхідно покласти на Державне об'єднання консерваторів доісторичних пам'яток, оскільки різні наукові установи, які в попередні роки намагалися проводити інвентаризацію, наштовхувалися на брак фінансування. За його проектом, Консерваторська служба мусить закладати на це кошти у бюджет, тим більше, що такі інвентарі є вкрай необхідними для роботи округових консерваторів. Головний тягар роботи мав покладатися на охоронців і Президію. Власне у Президії і мав накопичуватися центральний інвентар доісторичних пам'яток цілої Польщі.

Розподіл обов'язків виглядав так: працівник Президії мав забезпечити пошук і опрацювання наявної археологічної літератури, натомість округові консерватори з допомогою ко

³ “*Wiadomości Archeologiczne*” – перший у Польщі спеціалізований археологічний часопис. Започаткований у 1873 р. Яном Завішею у Варшаві. В міжвоєнний період відновлене видання (з V тому, 1920 р.) виходило як друкований орган Державного Грона консерваторів доісторичних пам'яток, а з 1929 р. часопис став друкованим органом Державного археологічного музею у Варшаві.

		ЕРОКА.
Pow.	Wojew.	
Jaskinia, schronisko skalne
Cmentarz, grób szkieł, ciałop.....
Osady, nasypy ziemne.....
Ceramika.....
Broń, narzędzia.....
Ozdoby, skarb.....

Рис. 4. Інвентарна картка
Fig. 4. Inventory card

вноситися дані (рис. 4). З метою уніфікації усіх даних президія Державного грона консерваторів доісторичних пам'яток мала розсилати усім округовим консерваторам картки в потрібній кількості [Antoniewicz, 1920, с. 32].

У 1924 р. відбулося створення окружної консерваторської комісії. На чолі її був воєвода⁴. 20 вересня Міністерство віровизнань та народної освіти розіслало листи до різних установ, щоб ті подали кандидатури своїх представників до комісії. На листи відгукнулися професори, вчителі гімназій, музейні та архівні працівники. З числа осіб, що мали відношення до археології, зустрічаємо прізвища Е. Булянди та І. Свенціцького [ЛННБ ім. Стефаника, ф. 26, спр. 59, арк. 6]. Перше засідання комісії відбулося 14 лютого 1925 р. На порядок денний виносили три питання, зокрема, організація та узаконення консерваторської комісії, обговорення проекту нового консерваторського статуту, поточні справи охорони пам'яток (рис. 5) [ЛННБ ім. В. Стефаника, ф. 26, спр. 17, ч. 2, арк. 491]. Влітку 1925 р. Р. Якимовіч розіслав до всіх округових консерваторів листа, у якому зобов'язував їх двічі на місяць звітуватися, повідомляти про усі виїзди, проведені роботи та складати фінансовий звіт [РМА,teczka М. Drewki – PGKZP za 1925 r.].

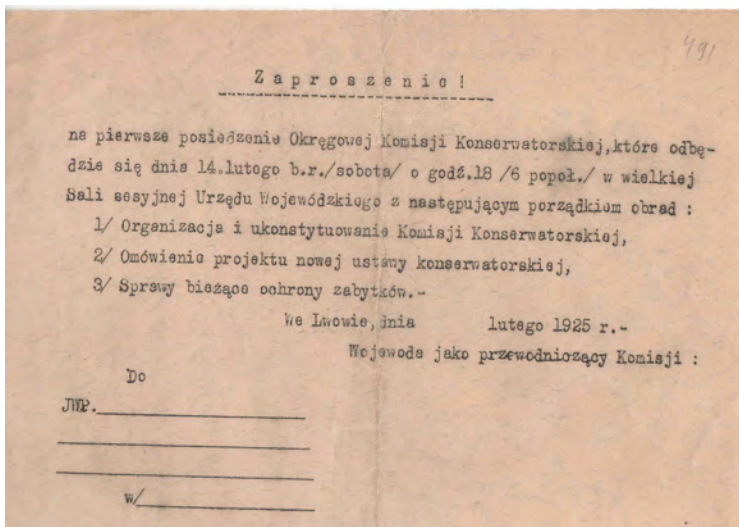

Рис. 5. Запрошення на засідання округової комісії
Fig. 5. Invitation to the session of district commission

Розробляючи нове законодавство щодо охорони пам'яток, плануючи роботу консерваторів, археологи наштовхнулися на ще одну проблему. Нею виявилася земельна реформа. 10 липня 1919 р. прийнято постанову, за якою всі великі землеволодіння мали бути розподілені між без- і мало-земельними селянами. У попередні роки вдалося домовлятися з власниками великих земельних ділянок і ті забезпечували зберігання пам'яток, які знаходилися на їхній території. Археологи розуміли, що якщо земельні ділянки будуть розпорошені, то простежити за кожною пам'яткою буде значно важче. Тому вони

⁴ У 1924 р. посаду Львівського воєводи займав Станіслав Зимни (10 березня – 4 грудня 1924 р.).

виступили з пропозицією проекту закону, який, після схвалення Сеймом, зобов'язав би Головний земельний уряд (створений 22 липня 1919 р. для реалізації аграрної реформи) забезпечити збереження пам'яток. Цей закон на Сейм мало внести Міністерство віровизнань і народної освіти разом з Міністерством мистецтва і культури, оскільки справу вилучення археологічних знахідок та фіксації пам'яток (з поділених маєтків) належить розглядати з чіткою локалізацією на місцевості [Antoniewicz, 1920a, s. 24].

За цим законом, на Головний земельний уряд покладали низку завдань, зокрема, за півроку до поділу земель доносити обом Міністерствам проекти поділу. Відповідно, впродовж цього часу консерватори мали обов'язок об'їхати райони, про які йде мова з метою інвентаризації існуючих там пам'яток. Для найважливіших пам'яток обов'язком консерватора було обґрунтовано запропонувати виведення цих земель з поділу. Незалежно від того опрацювати якнайшвидше каталоги пам'яток і місцезнаходження, відомі в літературі. Результати повинні бути всесторонньо продискутовані, стисло викладені і передані Головному земельному уряду, а його, відповідно, зобов'язати взяти це до уваги. Насамперед, йдеться про печери, могильники і поселення, мегаліти, кургани, городища, вали, кам'яні ідоли. Всі дані про пам'ятки необхідно публікувати і наносити на кадастрові мапи, щоб вони не залишалися поза увагою компетентних органів влади. Всі пам'ятки, що не входять до приватних землеволодінь, залишити для утримання державою [Antoniewicz, 1920a, s. 25]. В. Антоневич вносив пропозицію, щоб округові консерватори доісторичних пам'яток знайшли спільну мову на цю тему з консерваторами пам'яток мистецтва і з делегатами Державної ради охорони природи в своїх округах для одностайності організованої акції.

Державне об'єднання консерваторів доісторичних пам'яток поширювало серед консерваторів свою широку програму діяльності у кількох напрямках: розвідкові роботи, рятівні дослідження та планові стаціонарні розкопки.

У цій статті основну увагу зосереджено на діяльності Державного об'єднання консерваторів доісторичних пам'яток.

V консерваторський округ з центром у Львові

Як уже згадувалось, Польщу поділено на вісім консерваторських округів. Землі Східної Галичини становили V округ з центром у Львові. Він охоплював 42 повіті⁵.

Відразу після створення окремих округів від президії Державного об'єднання консерваторів доісторичних пам'яток до Східної Галичини скеровано В. Антоневича, щоб той ознайомився зі станом справ. Це зроблено не випадково, оскільки Східна Галичина ще з XIX ст. мала славу одного з найбагатших країв на археологічні пам'ятки у Австрійській імперії.

Відвідини Львівського округу вилилися у ґрунтовний звіт, опублікований у *“Wiadomościach Archeologicznych”*, у якому автор відзначив мету свого візиту і загальні міркування, зокрема, *“археологічна інспекція на Поділля мала зорієнтуватися, насамперед, в проблемах, які якнайшвидше потрібно вирішити... важливим завданням є утворення Регіональної консерваторської установи у Львові і доручення керувати нею найкращому знавцю праісторії Поділля п. Б. Янушу”* [Antoniewicz, 1921, s. 192]. 22 лютого 1922 р.

⁵ Львівський, Городоцький, Рава-Руський, Цішановський (з січня 1923 р. повітовий центр перенесено до Любачова), Яворівський, Мостиський, Старосамбірський, Турківський, Дрогобицький, Сколівський, Долинський, Жидачівський, Рудківський, Бібрський, Перемишлянський, Жовківський, Сокальський, Кам'янецький, Бродівський, Золочівський, Зборівський, Збаразький, Тернопільський, Скалатський, Терехівський, Підгаєцький, Бережанський, Рогатинський, Калуський, Станіславівський, Богородчанський, Надвірнянський, Печеніжинський, Косівський, Коломийський, Снятинський, Заліщицький, Городенський, Глумацький, Бучацький, Чортківський, Борщівський, Гусятинський [Stożniak, 1984, s. 57].

⁶ Окрім того, що Володимир Антоневич особисто знав Богдана Януша з часу своїх студій у Львові, останній на час призначення його консерватором був добре відомий у середовищі археологів каталогами пам'яток, які він опублікував у 1918 і 1919 рр. Тож не було сумніву, що Б. Януш найкраще знав цей регіон і справиться з посадовими обов'язками, незважаючи на відсутність освіти.

керівництво Державного грона консерваторів доісторичних пам'яток надіслало обґрунтоване подання до Міністерства віровизнань і народної освіти з клопотанням призначити з нового польового сезону на посаду консерватора Богдана Януша (рис. 6–7)⁷. З літа 1923 р. він приступив до виконання обов'язків консерватора, до яких належало: охорона і рятівні дослідження випадково виявлених під час земляних робіт пам'яток, фіксація таких знахідок на місці відкриття; розвідкові об'їзди повітів з метою створення археологічної мапи; археологічні розкопки для наукових цілей (однак відзначалась відсутність коштів для цього); інвентаризація (проводилася лише в зимовий період діяльності консерватора); популяризація на сторінках преси; бюрократична робота (ведення кореспонденції, залагодження урядових справ, ведення архіву, комплектування матеріалів і літератури) [Janusz, 1924a, s. 11–13].

Рис. 6. Богдан Януш
Fig. 6. Bohdan Janusz

Свою роботу Б. Януш розпочав з облаштування приміщення управління за адресою вул. Зиблікевича, 18 (зараз вул. І. Франка). У першому своєму консерваторському звіті він робив акцент на тому, що у Львові доволі важко знайти пристосоване для таких потреб приміщення і тому до роботи вдалося приступити лише в липні 1923 р. Однак відзначимо, що з завданням облаштування офісу консерватор справився дуже добре, адже організував робочий кабінет, розпочав формування бібліотеки, яка б дала змогу максимально задовольнити наукові потреби щодо вивчення доісторичних пам'яток Львівського округу. Більше того, йому вдалося домогтися передачі бібліотеки Грона консерваторів і кореспондентів Східної Галичини до приміщення консерватора доісторичних пам'яток, що було безсумнівним успіхом. За цей крок Б. Януша ставили у приклад і в протоколі VI Конференції округових консерваторів доісторичних пам'яток, яка проходила 15–17 грудня 1923 р. у Варшаві, відзначалося, що *“Львівський консерваторський уряд прийняв документи у власність б. Грона консерваторів Східної Галичини, які стосуються справ доісторії. Те саме б належало зробити в Кракові з документами Грона консерваторів Західної Галичини”* [PMA,teczka M. DREWKI].

В цей час у Б. Януша з'явилися нові наукові контакти. Зокрема, дослідники, які приїжджали до Львова для ознайомлення з музейними колекціями, з метою взяти участь у роботах археологічних експедицій, зазвичай, спілкувалися з консерватором, адже він міг забезпечити доступ до збірок незалежно від канікул чи вихідних. На початку серпня 1923 р. Б. Януш познайомився з англійським праісториком Гордоном Чайльдом⁸, який *“відвідав Львів для ближчого ознайомлення з матеріалами культури мальованої кераміки, після чого виїхав до Чернівців, на кілька днів затримавшись в Кошилівцях”* [Janusz, 1924–1925, s. 346].

⁷ Попереднє клопотання від 30 жовтня 1921 р. не отримало відповіді.

⁸ Гордон Чайльд був приятелем Леона Козловського і в часі цього візиту брав участь у розкопках поселення трипільської культури в Кошилівцях коло Заліщик. З цієї наукової подорожі залишилися цікаві нотатки і зарисовки. На теренах заходу України Г. Чайльд шукав аргументів на підтвердження зв'язку між мальованою керамікою Східної Болгарії, Східної Фесалії і Південної Росії, чи археологічних слідів народу, який приніс культуру Діміні до Східної Фесалії. Професор Я. Лех вважає, що *“приятель з Леоном Козловським мала вплив на остаточне формування чайльдівської концепції археологічної культури і її дефініції”* [Lech, 1999, s. 27].

№ 85/22.

Do Dyżurnu Nauki Ministerstwa W. R. i O. P.

W W a r s z a w i e.

obec zbliżającego się sezonu wydatnych prac konserwatorskich w terenie i wobec marnowania się od lat dużej ilości cennych zabytków na obszarach wschodniej Małopolski, czemu zapobiedz może jedynie energiczna działalność Konserwatora okręgu lwowskiego, -- zwraca się Prezydjum P.G.K.Z.P. do Dyżurnu Nauki z uprzejmą prośbą o odpowiedź na następujące pytania:

1/ Czy kandydatura p. B. Janusza na Konserwatora z.p. okręgu lwowskiego, zaproponowana przez I Konferencję konserwatorów okr. dnia 30.X.1921, będzie przez Ministerstwo W. R. i O. P. zatwierdzona i od jakiego terminu?

2/ Czy są i ewentualnie jakie są powody nienominowania p. B. Janusza Konserwatorem z.p.?

3/ jaki inny sposób pragnie Ministerstwo W. R. i O. P. zaradzić ewentualnej i niezbędnej potrzebie zaopiekowania się niszczącymi na Podolu zabytkami przedhistorycznymi?

Pytania powyższe nasunęła Prezydjum P.G.K.Z.P. głęboka troska o ocalanie przed bezprzykładną zagładą wykopalisk przedhistorycznych w jednej z najbogatszych w zabytki przeddziejowe części Polski. Jedynym zaś kompetentnym kandydatem na Konserwatora z.p. okręgu lwowskiego - według zdania Prezydjum - jest p. B. Janusz.

Warszawa dn. 22 lutego 1922.

Za Prezydjum P.G.K.Z.P.

R. Jakimowicz.

Wł. Antoniewicz.

J. Kostrzewski.

Рис. 7. Документ про призначення Богдана Януша консерватором доісторичних пам'яток
Fig. 7. Document about appointment of Bogdan Janusz to the office of conservator of prehistoric sites

Серед іншого, Богдан Януш, як довголітній дописувач періодичних видань, мав завдання інформувати громадськість про особливі досягнення Державного об'єднання консерваторів доісторичних пам'яток [Sprawozdania..., 1929, s. 185].

Незважаючи на певні успіхи в організації роботи, Б. Януш не належав до числа консерваторів, яким особливо сприяли у роботі. Варто відзначити хоча б факт, що на величезний округ державний службовець навіть не отримав пільг на проїзд територією округу, хоча посада консерватора це передбачала. Він писав про "брак вільної залізничної картки, яка

повинна надаватися консерваторам на їх службових округах. Поки що консерватор змушений з власної кишені покривати кошти подорожі і тільки тоді надсилати рахунок за неї” [Janusz, 1929, s. 256]. З огляду на саму територію Львівського округу, відсутність інших джерел фінансування для Б. Януша було суттєвою побутовою перешкодою на шляху до реалізації планів, бо нерідко просто не було грошей, щоб повноцінно виконувати роботу.

Рис. 8. Письмовий набір з кісток мамонта з Рудок
Fig. 8. Writing utensils made of the mammoth's bones from Rudky

зокрема, Л. Гарматій – старший вчитель з с. Могиляниця Терехівського повіту; Ю. Никоровіч – землевласник с. Ульвівок Сокальського повіту; Й. Вітковський – лісник з с. Бажніковці Бережанського повіту; Й. Столяр – комендант поліцейського посту у с. Щепанів Підгаєцького повіту [Janusz, 1924–1925, s. 346; Ситник, 2012, с. 155].

В першому польовому сезоні 1923 р. Б. Янушу особливо “щастило” на кістки мамонта. Одне з перших повідомлень про знахідки надійшло в травні 1923 р. з с. Рудки на Львівщині. Навколо них розгорівся скандал, оскільки староста Б. Зброжек, вилучив кістки у власників землі, на якій їх виявлено, і розмістив у ратуші в Рудках. Про це стало відомо консерватору, і Б. Януш звернувся до поліції, “щоб притягнути до відповідальності особу, яка займається цією колекцією і прикрасила ними Ратушу в Рудках з дорученням їх забезпечення збереження поліцією” [РМА,teczka Bohdan Janusz]. Одночасно Б. Януш написав замітку на сторінках щоденної газети “*Słowo Polskie*”. Найбільше невдоволення він висловлював через це, що його, як консерватора доісторичних пам'яток, не поінформовано, натомість від округового консерватора Ю. Піотровського скеровано на місце 10 серпня 1923 р. професорів університету Л. Козловського і Я. Семірадського, які мали підтвердити, що знайдені кістки не становлять жодної наукової вартості. До цієї теми Б. Януш повертався неодноразово з акцентом на те, що пам'ятку свідомо нищили, ніхто не “перешкоджає населенню Рудок використовувати кістки, перетворювати їх на дрібніші вироби та торгувати ними” [РМА,teczka Bohdan Janusz]. Яскравим підтвердженням припущень Б. Януша виступає часопис “*Światowid*” від 6 березня 1926 р., де розміщено фото з підписом “Іменини маршалка сейму Ратая. З чисельних подарунків, вручених п. марш. Мацейові Ратаю в день іменин, найбільшу увагу заслуговує гарнітур до письма, виготовлений з кісток мамонта, вручений імениннику радою м. Рудок” (рис. 8) [Światowid, 1926, s. 13].

В половині серпня консерватора повідомили про відкриття кісток мамонта біля Літятина (пов. Бережани). Під час робіт з видобутку глини робітники натрапили на частину хребта, один бивень [Janusz, 1924, s. 7]. У цьому ж році подібну знахідку зафіксував консерватор на території Львова. Під час прокладання каналізації на вул. Костюшки і на вул. Кадетській виявлено остеологічні рештки мамонта. Інформація поширилася на сторінках преси. “*Kurjer Lwowski*” повідомляв, що під час земляних робіт “натраплено на глибині чотирьох метрів на скелет мамонта, зуби якого старанно зібрано і передано до міського музею” [Skielety..., 1923, s. 5].

Консерватору довелося спростовувати цю інформацію, подану в газеті, щоб нікого не вводити в оману. Він наголошував, що цей варіант повністю виключається, оскільки у плейстоценових відкладах в околицях Львова знаходяться лише невеликі фрагменти, переважно зуби мамонта (Погулянка, Лисиничі, Знесіння, Голоско, Личаків), і ніколи – цілі скелети. І на цей раз знайдено власне зуби [Janusz, 1924, s. 10].

У 1923 р. консерватор курував дослідження скринькового поховання в Ульвівку неподалік Сокаля. Власник маєтків Юзеф Никоровіч, починаючи з 1913 р., розпочав збирати на своїх полях колекцію. Під час робіт натраплено на тілопокладення та тілоспалення з різноманітними керамічними та бронзовими виробами. Ю. Никоровіч зібрав велику кількість артефактів, навіть провів рятівні розкопки, в ході яких відкрив 18 поховань у південно-східній частині могильника, детально описав поховання та супровідний матеріал [Павлів, 2006, с. 155]. Колекція знищена під час Першої світової війни. Однак скоро почала збиратися нова, оскільки в ході постійних земляних робіт відкривалися цілі посудини, кістки та інші предмети. Ю. Никоровіч це все дуже пильно фіксував, занотовував і зберігав. Під час зустрічей з державним охоронцем ділився інформацією з ним, завдяки цьому вдалося описати всі артефакти і ввести їх у науковий обіг [Janusz, 1924, s. 11]. 18–23 вересня 1923 р. Б. Януш відвідав Ульвівок з метою провести там самостійні дослідження. *“Землевласник-археолог”* Ю. Никоровіч всіляко допомагав консерватору [Janusz, 1924–1925, s. 350]. Однак про самі дослідження в цьому часі інформації не маємо. У звіті Б. Януш зазначав, що у зв'язку з *“браком робітників і коштів для належного дослідження могильника в Ульвівку, відклав його систематичне дослідження на весну 1924 р. П. Ю. Никоровіч приязно залишив цю землю облогом, щоб плуги більше не нищили плитко розташованих поховань, які в той спосіб, можливо, збережуться до весни”* [Janusz, 1924–1925, s. 352]. Однак ні весною, ні восени 1924 р. ці роботи продовжити не вдалося, оскільки на місці могильника відбувся розлив Бугу. Як зазначав, Б. Януш, на відстані 0,5 км від попередньо досліджуваного могильника, на глибині 30 см він натрапив на два поховання, також зафіксував поодинокі знахідки, вимиті водою, серед них неорнаментована миска, крем'яна сокирка у формі клина, бронзові предмети, монети [Janusz, 1929, s. 259].

Остеологічні рештки з цих розкопок в Ульвівку Консерваторський уряд передав до антропологічно-етнологічного інституту Львівського університету (очолював проф. Я. Чекановський). Це було 5 черепів та інші кістки. На підставі аналізів, проведених Я. Чекановським, вдалося встановити, що антропологічний тип цього населення сформувався під впливом носіїв північноєвропейського, середземноморського та праслов'янського типів [Janusz, 1929, s. 259].

В перший рік на посаді консерватора Б. Януш проводив обстеження у Буську, Красному, Утішкові. Інформація про пам'ятки не завжди підтверджувалася, часто консерватор звіряв дані, які містилися в інвентарях і в музейних збірках. Зокрема, обстеживши неолітичну пам'ятку поблизу Буська, Б. Януш акцентував, що знахідки з неї зберігаються у Музеї НТШ [Janusz, 1925, s. 350].

На окрему увагу заслуговують дослідження поселення культури карпатських курганів (II–V ст.), проведені у с. Голинь поблизу Калуша. Результати робіт відразу були опубліковані. Влітку 1924 р. випадково виявлено гончарську піч, про що без зволікань повідомлено консерватора. Б. Януш виїхав на місце і провів *“24–30 липня археологічні розкопки, які увінчалися відкриттям бездоганно збереженої гончарської печі римського часу з великою кількістю кераміки з хвилястим орнаментом”* [Sprawozdania..., 1929, s. 256]. Це, зокрема, чарка з прямими гранчастими стінками, зрізаноконічна миска, широкий біконічний горщик з горизонтальними вінцями, прикрашений заглибленими горизонтальними прямими та хвилястими лініями. На підставі характеру керамічного матеріалу дослідник відніс цю пам'ятку приблизно до VIII ст. н.е. М. Смішко вважав, що *“цей матеріал має ознаки продукції, характерної для часу близько середини I тисячоліття н. е.”* [Смішко, 1960, с. 9].

Аби забезпечити належне зберігання печі, консерватор ще кілька разів відвідував місцевість. Зрештою її законсервовано і відповідальність за збереження покладено на селищну владу та поліцію. Для музею Дідушицьких у Львові Б. Януш замовив виготовлення копії з дотриманням усіх розмірів і елементів.

Рис. 9. Печатка редактора часопису “*Wiadomości Konserwatorskie*”

Fig. 9. Stamp of the editor of “*Wiadomości Konserwatorskie*”

Так, у вересні 1923 р. консерватор отримав повідомлення про знахідку кам'яної фігури у с. Стоки (пов. Бібрка), проте, виїзд на місце не підтвердив цю інформацію. Б. Януш припускав, що така знахідка мала місце, але, очевидно, не в Стоках і розпочав пошуки, щоб з'ясувати ситуацію [Janusz, 1925, s. 346].

Наприкінці кожного року консерватори мали взяти участь у т.зв. Конференції консерваторів доісторичних пам'яток, яка підводила підсумки діяльності консерваторів по округах. В перший рік на посаді консерватора Б. Януша учасників конференції обурила поведінка Леона Козловського. Зокрема, постало питання “на основі чого проф. Л. Козловський висилає своїх студентів, необізнаних з методикою теренових досліджень, на розкопки відкритих пам'яток; Б. Януш це з'ясував і попередив проф. Козловського, щоб повідомляв консерваторський уряд, коли висилає в терен своїх студентів, щоб консерватор міг проконтролювати якість їх роботи” – йшлося у звіті за 1923 р. [Jakimowicz, 1924–1925, s. 129].

З документів переконаємось, що Львівський округ отримував найменше фінансування. Кожному з консерваторів на рік виділялася певна сума грошей на польові дослідження. Вражаючі цифри подала Барбара Стоп'як: Б. Янушу в період 1924–1927 рр. видано 1437 злотих на службові поїздки і 87 (!) злотих на розкопки, в той час Міхал Древо отримав на поїздки 5666 і на розкопки 6560 злотих, а Людвік Савицький – на подорожі 7467 і на розкопки 10514 злотих [StoŹpiak, 1984, s. 123]. Якщо проаналізувати фінансові звіти Грона, бачимо, що фінанси розподіляли дуже суб'єктивно. Для прикладу, якщо консерватори Журовський та Круковський на виїзди у 1925 р. отримали понад 2 тис. злотих, то Януш лише 480 зл. [Sprawozdanie z działalności..., 1929, s. 199]. У 1926 р., коли конфлікт з головним консерватором досяг найбільшого загострення, Б. Януш на потреби Львівського консерваторського округу не отримав жодного злотаго.

З 1924 р. Богдан Януш власним коштом почав видавати “*Wiadomości Konserwatorskie*” з метою популяризації доісторичних пам'яток, оскільки вважав, що публікації на шпальтах газет не довговічні і обсяг, який дозволяє редакція, є недостатнім, щоб висвітлити проблему. У передмові до першого видання зазначав, що завданням часопису є “*відновлення перерваної традиції давніх консерваторів краю та їхньої корисної діяльності, а згодом підтримка*

теперішніх праць державних консерваторів на території Львівського консерваторського округу” та “висвітлення приватних заходів у сфері охорони пам'яток”. Часопис виходив “на доброму папері, старанно підготовлений з огляду типографії і змісту... Запал, енергія і знання редактора забезпечують йому належне місце і підтримують часопис на високому рівні” [Antoniewicz, 1924, s. 136]. Позитивні відзиви про новий часопис з'явилися і на шпальтах газет [Wiadomosci..., 1924; 1924a; 1925]. Б. Янушу вдалося залучити до збірника і відомих археологів. Зокрема, Л. Козловський опублікував розвідку “Про що говорять розкопки?”, також друкували статті про консерваторські виїзди на пам'ятки, випадкові знахідки монетних скарбів, IV З'їзд музейників у Львові [Wiadomosci..., 1925; Берест Р., Берест І., 2005, с.210]. Особливою гордістю і втіхою від праці Б. Януша була значна кількість передплатників у Львівському окрузі, яка поступово зростала [Sprawozdania..., 1929, s. 264]. У 1924–1925 роках вийшло з друку 7 номерів журналу.

До роботи Богдана Януша як охоронця пам'яток зауважень не було. Однак в жовтні 1925 р. воєводський консерватор Ю. Піотровський заборонив львівському консерватору доісторичних пам'яток проводити дослідження і інвентаризацію без його дозволу [Sprawozdania..., 1929, s. 269]. Як вже наголошувалося, аналіз видатків на роботу консерваторів засвідчує, що Б. Януш отримував і до того найменші суми. Очевидним було те, що між двома охоронцями виник конфлікт, який поступово почав виходити у публічний простір. Б. Януш поширював цю інформацію “на зібраннях, в пресі і в розмовах, а найбільше в “Консерваторських відомостях”, видаваних власним коштом” [Jakimowicz, 1935, s. 314]. У листі до відділу науки Міністерства віровизнань і освіти Б. Януш зазначав, що вже у 1925 р. йому закінчилися фінанси на друк збірника “Wiadomosci Konserwatorskie”. Клопотання до міського уряду дало результат і Б. Янушу пообіцяли профінансувати видання у червні 1925 р., призначивши виплату у розмірі 2 тис. зл. Проте, тут втрутився консерватор Юзеф Піотровський і зумів заблокувати це рішення, причому зробив це у доволі гострій формі, він “пригрозив Президенту” (міста. – Н.Б.), що у випадку виплати цієї допомоги місто не отримає ніколи жодної державної допомоги на культурні цілі. Пан Президент, стривожений такою заявою, призупинив виплату” [РМА,teczka Bohdan Janusz, Odpis od 15.X.1926].

Ще однією з причин непорозуміння було питання охорони дерев'яних церков, зруйнованих в часі війни [Ситник, 2012, с. 155]. Відзначимо, що від початку діяльності на посаді консерватора доісторичних пам'яток Б. Янушу надходили повідомлення про необхідність збереження дерев'яної архітектури, наприклад, церков у с. Віднів¹⁰ (Жовківського повіту) та Старому Варяжу (Сокальського повіту), цю інформацію консерватор ретельно переказував Ю. Піотровському, у службові обов'язки якого входила охорона цих пам'яток [Janusz, 1924–1925, s. 347].

Для того, аби розібратися, що відбувається у Львівському окрузі, весною 1925 р. Львів відвідав Роман Якимовіч, який детально проаналізував стан справ і залишив звіт з поїздки. Головну причину конфлікту Р. Якимовіч вбачав у тому, що у Львові традиції охорони пам'яток мали тривалу історію, і, на його думку, кожен з консерваторів міг однаково добре розібратися з історичними та доісторичними пам'ятками, а Б. Януш навпаки вважав, що дії не археологів можуть привести до нищення пам'яток. В цій ситуації львівське наукове середовище розділилося на прихильників Ю. Піотровського та прихильників Б. Януша, однак Ю. Піотровський мав кращу підтримку, в тому числі і Р. Якимовіча [РМА,teczka Bohdan Janusz].

Як зазначає Д. Піотровська, “по-суті мав рацію, але Міністерство WRiOP делікатно звертало його увагу на те, що він такою поведінкою порушує правила цивільної служби і підважує довіру суспільства до дій певного чиновника” [Піотровська, 2006, с. 74]. Так чи інакше, Богдан Януш у цій конфліктній ситуації виграв битву, але програв війну – усунути з посади і відправити на пенсію Ю. Піотровського йому вдалося, однак він сам втратив місце

⁹ Посаду бургомистра у 1919–1927 рр. обіймав друкар Юзеф Нойманн (Józef Neumann).

¹⁰ Йшлося про дерев'яну церкву Різдва Пр. Богородиці 1738 р.

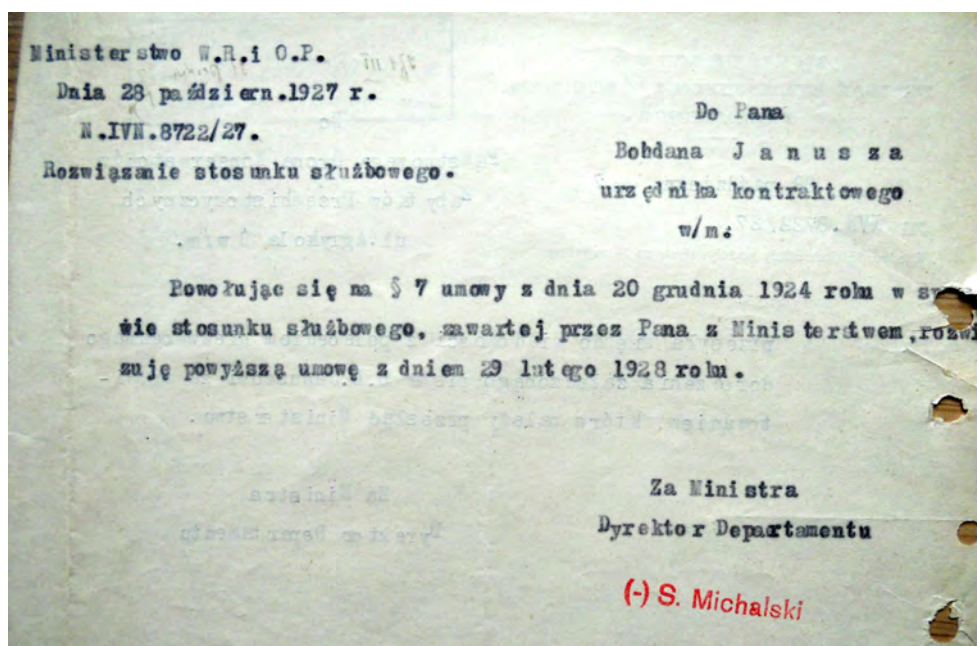

Рис. 10. Документ про звільнення Б. Януша з посади консерватора
Fig. 10. Document about dismissal of B. Janusz from the office of conservator

праці. Як влучно написав Р. Якимовіч, *“переміг, але і сам поліг у тій боротьбі”* [Jakimowicz, 1935, s. 314]. Б. Януш отримав коротку офіційну причину звільнення з посади: *“У звітному році в результаті нового закону про захист пам’яток та проектами реконструкції впорядкування історичних пам’яток, а також через дії, проведені проти окремих осіб з Грона, як удар цій установі, були ліквідовані дві посади консерваторів доісторичних пам’яток; на кінець листопада Міністерство розриває контракт з Консерваторами Людвіком Савицьким і Богданом Янушем”* [Sprawozdanie..., 1935, s. 216]. Цей конфлікт інтересів затягнувся на тривалий час. Остаточний розрив угоди з Б. Янушем відбувся 29 лютого 1928 р., за кілька днів до ліквідації Державного грона консерваторів.

Після звільнення з посади консерватора Б. Януш намагався повернутися на державну роботу будь-якою ціною. Мабуть, сподівався зайняти посаду Ю. Піотровського. Тим більше, що це питання міг вирішити давній приятель Б. Януша – Р. Якимовіч. Однак консерватор не підтримав його. З цього питання він вів листування з Л. Савицьким, Ю. Костжевським, з якого у не найкращому образі постає Роман Якимовіч. Ю. Костжевський інформував Б. Януша, що *“опіку над пам’ятками в Пана окрузі має зайняти др. Журовський. Це є більше, ніж втрата і прикрість особиста для шановного Пана, а непоправна втрата для праісторії, бо проведення раціональної опіки над пам’ятками всієї Галичини з Кракова є неможливе”* [за: Kozłowski, 2012, s. 237]. Тут варто згадати, що Юзеф Журовський проводив розвідкові роботи на теренах Львівського воєводства і в часі консерваторської діяльності Б. Януша [Stołpiak, 1984, s. 136]. Зокрема, археолог згадував про знахідку крем’яної сокири в Рудках, розвідки в Гошанах (зараз с. Градівка Городоцького р-ну), Коропужі та Комарно повіту Рудки, де обстежив замчища і подав їхній опис [Żurowski, 1929, s. 228].

В часі цих непорозумінь у середовищі охоронців пам’яток продовжувала працювати Окружна консерваторська комісія, яка збиралася час від часу для вирішення поточних справ Львівського округу. Цікавим є Протокол засідання Окружної консерваторської комісії від 16 січня 1926 р. Серед присутніх були Державний консерватор пам’яток мистецтва Ю. Піотровський, Е. Буянда, запрошено фахівця з археології Леона Козловського. Одним з

питань, які розглядалися на засіданні, було обговорення проекту нової консерваторської служби.

Серед інших, гостро стояло питання видачі дозволів на розкопки. Щодо цього свою позицію висловив Леон Козловський, який звернув увагу, що систематичні дослідження проводять здебільшого люди з науковим ступенем і видавати професорам такі дозволи не коректно, натомість перед початком польових робіт варто повідомляти консерватора про них, щоб цей міг орієнтуватися, що відбувається в межах його округу. Після обговорення та дискусій сторони зійшлися на думці, що такий дозвіл є необхідний хоча б з огляду на те, що він виступає урядовим документом і зобов'язує власника землі, на якій знаходиться пам'ятка, не перешкоджати проведенню досліджень [ЛННБ ім. В. Стефаника, ф. 26, спр. 59, арк. 152].

Окружна консерваторська комісія подала до Міністерства віровизнань і народної освіти подання, у якому робила особливий акцент на дозволах на археологічні дослідження: *“Усі фахові пошуки науковцями можна проводити лише з попереднім дозволом консерваторів, різні аматорські археологічні пошуки забороняються. В дозволі може вказуватись на обов'язкове передання знахідок повністю або частково, безплатно або за оплату державі, яка передасть їх до публічних музеїв”* [ЛННБ ім. В. Стефаника, ф. 26, спр. 59, арк. 167].

А поза тим, саме Державне об'єднання консерваторів доісторичних пам'яток поступово входило в період кризи і 14 березня 1928 р. було ліквідоване указом президента Польщі Ігнація Мосціцького.

Підводячи підсумки восьмирічної діяльності організації на території Львівського консерваторського округу, необхідно підкреслити, що від самого початку робота була спланована доволі конструктивно, посади консерваторів займали фахівці-археологи, які знали що і як потрібно робити, щоб зберегти доісторичні пам'ятки. Інша справа, що не завжди це вдавалося зреалізувати. І причин було чимало, це і відсутність належного фінансування, і недостатня підтримка місцевого населення, і непорозуміння з головним консерватором, який не завжди належно оцінював доісторичні пам'ятки. Тим не менше, документи, що збереглися у формі листів, звернень, звітів свідчать, що за цей короткий проміжок часу багато археологічних пам'яток заходу України внесено до реєстрів, досліджено, а результати робіт опубліковано. Матеріали з розкопок чи випадкові знахідки потрапляли до музеїв, завдяки чому не були втрачені для науки.

ЛІТЕРАТУРА

Берест Р., Берест І. (2005). Краєзнавчі студії Богдана Януша // Історичні пам'ятки Галичини: матеріали третьої наукової краєзнавчої конференції 19 листопада 2004 р. – Львів. – С. 204–212.

Булик Н. (2014). Львівська археологія XIX–початку XX століття: дослідники, наукові установи, музеї. – Львів. – 304 с.

Возьни М. (2013). Археологічні дослідження Володимира Деметрикевича (1859–1937) на території Східної Галичини // Наукові студії. – Львів–Винники. – С. 19–41.

Кінд-Войтюк Н.В. (2003). Організація пам'яткоохоронної роботи у Другій Речі Посполитій у 1921–1939 рр. (на прикладі Волинського воеводства) // Питання історії України. – Чернівці. – Т. 6. – С. 325–328.

Кінд-Войтюк Н. (2013). XII З'їзд Ради консерваторів Другої Речі Посполитої (20–24 вересня 1927 року): дослідження, збереження та каталогізація пам'яток народно-побутової культури Волині // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Християнство в історії і культурі Володимира-Волинського та Волині. – Луцьк. – Вип. 47. – С. 298–302.

ЛННБ ім. В. Стефаника (Відділ рукописів). Ф. 29. – Спр. 59. – 224 арк.

ЛННБ ім. В. Стефаника (Відділ рукописів). Ф. 26. – Спр. 17. – Ч. 2. – 655 арк.

ЛННБ ім. Стефаника (Відділ рукописів). Ф. 26. – Спр. 18. – 473 арк.

Павлів Д. (2006). Пам'ятки кінця доби бронзи–початку ранньозалізної доби із с. Ульвівок на Сокальщині // МДАПВ. – Вип. 10. – С. 154–165.

Піотровська Д. (2006). З діяльності польських служб охорони археологічних пам'яток у Західній Україні в 1919–1939 роках // АДЛУ. – Львів. – Вип. 9. – С. 67–88.

Саламаха І. (2008). Державна охорона історичних пам'яток у Східній Галичині напередодні Першої світової війни (1910–1914) // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів. – Вип. 17. – С. 73–79.

Ситник О.С. (2012). Археологічна наука у Львові. Перша половина ХХ століття. – Львів–Жешів. – 365 с.

Смішко М.Ю. (1960). Карпатські кургани першої половини I тисячоліття н. е. – К. – 186 с.

Сприса Т.В. (2011). Пам'яткоохоронна та реставраційна діяльність у Львові від середини ХІХ століття до початку Другої світової війни (1939 року) // Вісник Національного університету “Львівська Політехніка”. Архітектура. – Львів. – № 716. – С. 269–273.

Antoniewicz W. (1920). O inwentaryzacji zabytków przedhistorycznych // Wiadomości Archeologiczne. – T. V. – Z. 1–2. – S. 30–35.

Antoniewicz W. (1920a). Jak wyzyskać reformę rolną dla prahistorji? // Wiadomości Archeologiczne. – T. V. – Z. 1–2. – S. 24–26.

Antoniewicz W. (1921). Sprawozdanie z dekegacyj na Podole i do Wilna // Wiadomości Archeologiczne. – Warszawa. – T. 6. – S. 184–193.

Antoniewicz W. (1924). Wiadomości Konserwatorskie, miesięcznik poświęcony zabytkom sztuki i kultury, pod redakcją kons. Bohdana Janusza. Lwów X/1924. Rok I, nrp 1 // Wiadomości Archeologiczne. – T. IX. – Z. 1–2. – S. 136.

Blomborgowa M. (1999). Urzędowa opieka nad zabytkami archeologicznymi pod zaborami i w Polsce niepodległej do roku 1928 // Tadeusz Roman Żurowski i konserwatorstwo archeologiczne w Polsce XX wieku. – Warszawa. – S. 115–133.

Dekret o otwarciu Ministerstwa Sztuki i Kultury (1918) // Dziennik Praw 1918 r. – №19. – Roz. 52. – S. 141.

Dekret Rady Regencyjnej z dnia 31 października 1918 r. o opiece nad zabytkami sztuki i kultury (1918) // Dziennik Ustaw 1918 r. – S. 93–98.

Demetrykiewicz W. (1885). Opieka prawna w Austrii dla zabytków sztuki i pomników historycznych, ze szczególnym uwzględnieniem stosunków galicyjskich. – Kraków. – 29 s.

Demetrykiewicz W. (1886). Konserwatorstwo dla zabytków archeologicznych. – Kraków. – 74 s.

Demetrykiewicz W. (1920). W sprawie gruntownej reformy i nowego urządzenia instytucji publicznych przeznaczonych do badań naukowych nad wykopaliskami archeologicznymi w Polsce, jakoteż dla umiejętnej ich ochrony // Wiadomości Archeologiczne. – T. V. – Z. 1–2. – S. 3–20.

Jakimowicz R. (1924–1925). Sprawozdanie z VI Konferencji konserwatorów zabytków przedhistorycznych, odbytej w Warszawie w dn. 15, 16 i 17 grudnia 1923 roku // Wiadomości Archeologiczne. – Warszawa. – T. IX. – Z. 1–2. – S. 127–131.

Jakimowicz R. (1935). Ś.P. Bohdan Janusz // Wiadomości Archeologiczne. – Warszawa. – T. 13. – S. 312–318.

Janusz B. (1924–1925). Sprawozdanie państwowego konserwatora zabytków przedhistorycznych okręgu Lwowskiego za 1923 r. // Wiadomości Archeologiczne. – Warszawa. – T. IX. – Z.1–2. – S. 344–346.

Janusz B. (1924). Z działalności Lwowskiego Urzędu Konserwatorskiego dla zabytków przedhistorycznych. – Lwów. – 15 s.

Janusz B. (1924a). Państwowy urząd konserwatorski dla zabytków przedhistorycznych we Lwowie. – Lwów. – 16 s.

Janusz B. (1925). Zniszczone cmentarze Lwowskie // Wiadomości Konserwatorskie. – Lwów. – N 5–6.

Janusz B. (1929). Sprawozdanie z działalności Lwowskiego Urzędu Konserwatorskiego dla zabytków przedhistorycznych za 1924 // Wiadomości Archeologiczne. – Warszawa. – T. X. – S. 255–270.

Karczewski M. (2015). Państwowe Grono Konserwatorów Zabytków Archeologicznych i Państwowe Muzeum Archeologiczne: ich rola w ochronie zabytków archeologicznych // Seminare. – Kraków–Piła–Warszawa–Wrocław. – T. 36. – N 4. – S. 183–197.

Kozłowski S.K. (2009). Włodzimierz Antoniewicz, profesor z Warszawy. – Warszawa. – 315 s.

Kozłowski S.K. (2012). Tak wiele tak nieliczni. Młoda archeologia polska 1905–1928. – Warszawa–Łódź. – 280 s.

Lech J. (1999). Gordon Childe (1892–1957) w poszukiwaniu źródeł cywilizacji europejskiej // Gordon Childe i archeologia w XX wieku. – Warszawa. – S. 19–66.

O organizację archeologii przedhistorycznej w Polsce. (Memorjał Polskiej Akademji Umiejętności w Krakowie wniesiony do Ministerstwa W. R. i O. P.) (1920). // Wiadomości Archeologiczne. – Warszawa. – T. V. – Z. 1–2. – S. 21–23.

Organizacja ochrony zabytków przedhistorycznych w Polsce (1920). // Wiadomości Archeologiczne. – T. V. – Z. 1–2. – S. 77.

PMA (Dział dokumentacji naukowej). – Teczka E. Majewski. Notatnik myśli i wrażeń. – Nr. inw. 3757.

PMA (Dział dokumentacji naukowej). – Teczka M. Drewki – PGKZP za 1925 r.

PMA (Dział dokumentacji naukowej). – Teczka Bohdan Janusz.

Piotrowska D. (2006). Z działalności instytucji II Rzeczypospolitej chroniących zabytki archeologiczne na zachodniej Ukrainie // Przegląd Archeologiczny. – T. 54. – S. 61–98.

Przewoźna-Armon K. (1991/92). Życie poświęcone ochronie zabytków archeologicznych i studiom nad wczesnym średniowieczem. Roman Jakimowicz (1889–1951) // Slavia Antiqua. – Poznań. – T. XXXIII. – S. 187–218.

Szkilety mamutów przedpotopowych (1923) // Kurjer Lwowski. – 22 października. – N 250. – S. 5.

Sprawozdanie z działalności keirownictwa Państwowego grona konserwatorów zabytków przedhistorycznych za rok 1925 (1929). // Wiadomości Archeologiczne. – Warszawa. – T. X. – S. 198–203.

Sprawozdanie z działalności państwowego Grona konserwatorów zabytków przedhistorycznych za rok 1927 (1935). // Wiadomości Archeologiczne. – Warszawa. – T. 13. – S. 216–232.

Stolpiak B. (1984). Rozwój prahistorii polskiej w okresie 20-ia międzywojennego. Cz. I: 1918–1928. – Poznań. – 193 s.

Światowid: ilustrowany kurjer tygodniowy (1926). – Kraków. – R. III. – N 10 (83). – 20 s.

Wysocki J. (1999). Konserwatorstwo archeologiczne w Polsce w latach 1920–1940 // Tadeusz Roman Żurowski i konserwatorstwo archeologiczne w Polsce XX wieku. – Warszawa. – S. 133–145.

Żurowski J. (1929). Sprawozdanie z działalności Konserwatora zabytków przedhistorycznych okręgu Poznańskiego za 1924, 1925, 1926 r. // Wiadomości Archeologiczne. – Warszawa. – T. X. – S. 215–229.

Wiadomosci Konserwatorskie (1924). // Gazeta Lwowska. – 10 grudnia. – № 285.

Wiadomosci Konserwatorskie (1924a). // Słowo Polskie. – 15 grudnia. – № 342.

Wiadomosci Konserwatorskie (1925). // Ziemia Przemyska. – 3 stycznia. – № 1.

REFERENCES

Berest, R., & Berest, I. (2005). Kraieznavchi studii Bohdana Yanusha. *Istorychni pam'iatky Halychyny: materialy tretoi naukovoï kraieznavchoï konferentsii 19 lystopada 2004 r.* Lviv, 204–212 (in Ukrainian).

Bulyk, N. (2014). *Lvivska arkheolohiia XIX–pochatku XX stolittia: doslidnyky, naukovi ustanovy, muzei.* Lviv, 304 pp. (in Ukrainian).

Vozny, M. (2013). Arkheolohichni doslidzhennia Volodymyra Demetrykevycha (1859–1937) na terytorii Skhidnoi Halychyny. *Naukovi studii.* Lviv–Vynnyky, 19–41 (in Ukrainian).

Kind-Voitiuk, N.V. (2003). Orhanizatsiia pam'iatkookhoronnoi roboty u Druhii Rechi Pospolytii u 1921–1939 rr. (na prykladi Volynskoho voievodstva). *Pytannia istorii Ukrainy, 6.* Chernivtsi: Zelena Bukovyna, 325–328 (in Ukrainian).

Kind-Voitiuk, N. (2013). XII Z'izd Rady konservatoriv Druhoi Rechi Pospolytoi (20–24 veresnia 1927 roku): doslidzhennia, zberezhennta ta katalohizatsiia pam'iatok narodno-pobutovoï kultury Volyni. *Mynule i suchasne Volyni ta Polissia. Khrystyianstvo v istorii i kulturi Volodymyra-Volynskoho ta Volyni, 47.* Lutsk, 298–302 (in Ukrainian).

Lvivska natsionalna naukova biblioteka Ukrainy im. V. Stefanyka (Viddil rukopysiv). F. 29, spr. 59, 224 ark. (in Ukrainian).

Lvivska natsionalna naukova biblioteka Ukrainy im. V. Stefanyka (Viddil rukopysiv). F. 26, spr. 17, ch. 2, 655 ark. (in Ukrainian).

Lvivska natsionalna naukova biblioteka Ukrainy im. V. Stefanyka (Viddil rukopysiv). F. 26, spr. 18, 473 ark. (in Ukrainian).

- Pavliv, D. (2006). Pam'iatky kintsia doby bronzы–pochatku rannoalaznoi doby iz s. Ulvivok na Sokalshchyni. *Materials and studies on archeology of Sub-Carpathian and Volhynian area, 10*, 154–165 (in Ukrainian).
- Piotrowska, D. (2006). Z diialnosti polskykh sluzhb okhorony arkeolohichnykh pam'iatok u Zakhidnii Ukraini v 1919–1939 rokakh. *Arkheolohichni doslidzhennia Lvivskoho universytetu, 9*. Lviv, 67–88 (in Ukrainian).
- Salamakha, I. (2008). Derzhavna okhorona istorychnykh pam'iatok u Skhidnii Halychyni naperedodni Pershoi svitovoi viiny (1910–1914). *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist, 17*. Lviv, 73–79 (in Ukrainian).
- Sytnyk, O.S. (2012). *Arkheolohichna nauka u Lvovi. Persha polovyna XX stolittia*. Lviv– Rzeszów, 365 pp. (in Ukrainian).
- Smishko, M. (1960). *Karpatski kurhany pershoi polovyny I tysiacholittia n. e.* Kyiv, 186 pp. (in Ukrainian).
- Sprysa, T.V. (2011). Pam'iatkookhoronna ta restavratsiina diialnist u Lvovi vid seredy ny KhIKh stolittia do pochatku Druhoi svitovoi viiny (1939 roku). *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska Politekhnikha". Arkhitektura, 716*. Lviv, 269–273 (in Ukrainian).
- Antoniewicz, W. (1920). O inwentaryzacji zabytków przedhistorycznych. *Wiadomości Archeologiczne, 5(1–2)*. Warszawa, 30–35 (in Polish).
- Antoniewicz, W. (1920a). Jak wyzyskać reformę rolną dla prahistorji? *Wiadomości Archeologiczne, 5(1–2)*. Warszawa, 24–26 (in Polish).
- Antoniewicz, W. (1921). Sprawozdanie z dekegacyj na Podole i do Wilna. *Wiadomości Archeologiczne, 6*. Warszawa, 184–193 (in Polish).
- Antoniewicz, W. (1924). *Wiadomości Konserwatorskie, miesięcznik poświęcony zabytkom sztuki i kultury, pod redakcją kons. Bohdana Janusza. Lwów X/1924. Rok I, nrp 1. Wiadomości Archeologiczne, 9(1–2)*. Warszawa, 136 (in Polish).
- Blombergowa, M. (1999). Urzędowa opieka nad zabytkami archeologicznymi pod zaborami i w Polsce niepodległej do roku 1928. *Tadeusz Roman Żurowski i konserwatorstwo archeologiczne w Polsce XX wieku*. Warszawa, 115–133 (in Polish).
- Dekret o otwarciu Ministerstwa Sztuki i Kultury (1918). *Dziennik Praw 1918 r. 19(52)*, 141 (in Polish).
- Dekret Rady Regencyjnej z dnia 31 października 1918 r. o opiece nad zabytkami sztuki i kultury (1918). *Dziennik Ustaw 1918 r.*, 93–98 (in Polish).
- Demetrykiewicz, W. (1885). *Opieka prawna w Austrii dla zabytków sztuki i pomników historycznych, ze szczególnym uwzględnieniem stosunków galicyjskich*. Kraków, 29 pp. (in Polish).
- Demetrykiewicz, W. (1886). *Konserwatorstwo dla zabytków archeologicznych*. Kraków, 74 pp. (in Polish).
- Demetrykiewicz, W. (1920). W sprawie gruntownej reformy i nowego urządzenia instytucji publicznych przeznaczonych do badań naukowych nad wykopaliskami archeologicznymi w Polsce, jakoteż dla umiejętnej ich ochrony. *Wiadomości Archeologiczne, 5(1–2)*. Warszawa, 3–20 (in Polish).
- Jakimowicz, R. (1924–1925). Sprawozdanie z VI Konferencji konserwatorów zabytków przedhistorycznych, odbytej w Warszawie w dn. 15, 16 i 17 grudnia 1923 roku. *Wiadomości Archeologiczne, 9(1–2)*. Warszawa, 127–131 (in Polish).
- Jakimowicz, R. (1935). Ś.P. Bohdan Janusz. *Wiadomości Archeologiczne, 13*. Warszawa, 312–318 (in Polish).
- Janusz, B. (1924–1925). Sprawozdanie państwowego konserwatora zabytków przedhistorycznych okręgu Lwowskiego za 1923 r. *Wiadomości Archeologiczne, 9(1–2)*. Warszawa, 344–346 (in Polish).
- Janusz, B. (1924). *Z działalności Lwowskiego Urzędu Konserwatorskiego dla zabytków przedhistorycznych*. Lwów, 15 pp. (in Polish).
- Janusz, B. (1924a). *Państwowy urząd konserwatorski dla zabytków przedhistorycznych we Lwowie*. Lwów, 16 pp. (in Polish).
- Janusz, B. (1925). Zniszczone cmentarze Lwowskie. *Wiadomości Konserwatorskie, 5–6*. Lwów (in Polish).

- Janusz, B. (1929). Sprawozdanie z działalności Lwowskiego Urzędu Konserwatorskiego dla zabytków przedhistorycznych za 1924. *Wiadomości Archeologiczne*, 10. Warszawa, 255–270 (in Polish).
- Karczewski, M. (2015). Państwowe Grono Konserwatorów Zabytków Archeologicznych i Państwowe Muzeum Archeologiczne: ich rola w ochronie zabytków archeologicznych. *Seminare*, 36(4). Kraków–Piła–Warszawa–Wrocław, 183–197 (in Polish).
- Kozłowski, S.K. (2009). *Włodzimierz Antoniewicz, profesor z Warszawy*. Warszawa, 315 pp. (in Polish).
- Kozłowski, S.K. (2012). *Tak wiele tak nieliczni. Młoda archeologia polska 1905–1928*. Warszawa–Łódź, 280 pp. (in Polish).
- Lech, J.V. (1999). Gordon Childe (1892–1957) w poszukiwaniu źródeł cywilizacji europejskiej. *Gordon Childe i archeologia w XX wieku*. Warszawa, 19–66 (in Polish).
- O organizację archeologii przedhistorycznej w Polsce (1920). (Memorjał Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie wniesiony do Ministerstwa W. R. i O. P.). *Wiadomości Archeologiczne*, 5(1–2). Warszawa, 21–23 (in Polish).
- Organizacja ochrony zabytków przedhistorycznych w Polsce (1920). *Wiadomości Archeologiczne*, 5(1–2). Warszawa, 77 (in Polish).
- Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie (Dział dokumentacji naukowej)*. Teczka E. Majewski. Notatnik myśli i wrażeń. – Nr. inw. 3757. (in Polish).
- Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie (Dział dokumentacji naukowej)*. Teczka M. Drewki – PGKZP za 1925 r. (in Polish).
- Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie (Dział dokumentacji naukowej)*. – Teczka Bohdan Janusz (in Polish).
- Piotrowska, D. (2006). Z działalności instytucji II Rzeczypospolitej chroniących zabytki archeologiczne na zachodniej Ukrainie. *Przegląd Archeologiczny*, 54, 61–98 (in Polish).
- Przewoźna-Armon, K. (1991/92). Życie poświęcone ochronie zabytków archeologicznych i studiom nad wczesnym średniowieczem. Roman Jakimowicz (1889–1951). *Slavia Antiqua*, 32. Poznań, 187–218 (in Polish).
- Szkilety mamutów przedpotopowych (1923). *Kurjer Lwowski*. 22 października, N 250, 5 (in Polish).
- Sprawozdanie z działalności kirownictwa Państwowego grona konserwatorów zabytków przedhistorycznych za rok 1925 (1929). *Wiadomości Archeologiczne*, 10. Warszawa, 198–203 (in Polish).
- Sprawozdanie z działalności państwowego Grona konserwatorów zabytków przedhistorycznych za rok 1927 (1935). *Wiadomości Archeologiczne*, 13. Warszawa, 216–232 (in Polish).
- Stołpiak, B. (1984). *Rozwój prahistorii polskiej w okresie 20-ia międzywojennego. Cz. I: 1918–1928*. Poznań, 193 pp. (in Polish).
- Światowid: ilustrowany kurjer tygodniowy*, 3 (10(83)). (1926). Kraków, 20 pp. (in Polish).
- Wysocki, J. (1999). Konserwatorstwo archeologiczne w Polsce w latach 1920–1940. *Tadeusz Roman Żurowski i konserwatorstwo archeologiczne w Polsce XX wieku*. Warszawa, 133–145 (in Polish).
- Żurowski, J. (1929). Sprawozdanie z działalności Konserwatora zabytków przedhistorycznych okręgu Poznańskiego za 1924, 1925, 1926 r. *Wiadomości Archeologiczne*, 10. Warszawa, 215–229 (in Polish).
- Wiadomosci Konserwatorskie (1924). *Gazeta Lwowska*. 10 grudnia. N 285 (in Polish).
- Wiadomosci Konserwatorskie (1924a). *Słowo Polskie*. 15 grudnia. – N 342 (in Polish).
- Wiadomosci Konserwatorskie (1925). *Ziemia Przemyska*. 3 stycznia. N 1 (in Polish).

Стаття: надійшла до редакції 23.10.2016
прийнята до друку 22.11.2016

**ARCHAEOLOGICAL DIMENSION OF SITE-PROTECTION PRACTICES
IN HALYCHYNA REGION (1918–1928)**

Natalia BULYK

*Ivan Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of NAS of Ukraine,
Vynnychenka Str., 24, 79008, Lviv, Ukraine, e-mail: nata_bnm@ukr.net*

Activities of the State union of conservators of prehistoric sites on the territory of the west of Ukraine are considered at the article. Its creation, immediately after the World War I and changes of the political map of Europe, preceded by the hard work of specialists from different fields of science, who were united by sense of responsibility for these sites. Importance of the archaeological heritage was emphasized at the government regulations and other documents. It is also evidenced by the fact that supervision of archeology was not transferred to the newly created Ministry of Arts and Culture, but left to the Ministry of Religious Affairs and Public Education, treating them as having scientific value.

State union of conservators of prehistoric sites began its activity in February 1920 and existed until February 1928. The territory of state was divided into eight conservator districts. The Lviv (V) one covered area of Eastern Halychyna (42 powiats). Bogdan Janusz – famous ethnographer and archaeologist from Lviv – was appointed as conservator. Among his achievements collection “*Wiadomosci Konserwatorskie*” deserves special attention. In 1924–1925 seven issues of the journal were published but in the next years publication was not continued due to lack of funds. Through the dedicated work of B. Janusz were discovered and studied a large number of archaeological sites on the territory of district, published the results of these studies, involved local enthusiasts to the site-protection activity. In general, site-protection activities during the period of 1918–1928 years were successful and effective.

Key words: conservator, protection of sites, State union of conservators of prehistoric sites, Bogdan Janusz, excavations, accidental finds.